

Оксана Бут

«Небилиці про Івана». Парафраз

*Бачити, мислити і споглядати світ
(філософ Фабіан з фільму "Вавилон ХХ")*

Йому судилося знятися у фільмі-легенді, в образі легендарного Шевченка, прожити легендарне життя та самому складати легенди. Я його не могла знати, але за фільмами, спогадами, думками і мріями Іван Миколайчук мені близький і рідний. У мас-медіа його вважають «українським секс-символом з божою ознакою»¹. Його харизматичність і вроду ніхто не заперечуватиме, але серйозний вдумливий погляд та філософія, співзвучна Григорію Сковороді, роблять його не лише «душею поетичного кіно» (С. Параджанов), а й одним із символів України, за яким нас знають у світі. У поезії Ліни Костенко «Незнятий кадр незіграної ролі» є такі рядки: «О, як натхненно вміє він не грати! Як мимоволі творить він красу!». Цілісне світобачення Івана Миколайчука наповнювало яскравими фантастичними образами багато фільмів, незалежно від того, був він актором, сценаристом, режисером, займався музичним оформленням, долучався до творення тріо «Золоті ключі» чи косив траву і займався господарством – «Адже мистецтво потребує часу на всі дрібнички...»². Допитливість, майже наукове дослідження обраної теми, увага до найменшої деталі створювала глибину та філософічність, що вражала колег та глядачів. А також дозволяла імпровізувати, створюючи життєво достовірні, органічні та різнопланові пісні: жартівливі «Танцювала риба з раком» чи «Причесався, прилизався», ліричні «Ой верба ж верба, де ти зросла», «Там, де Ятрань круто в'ється», «Ой чий то кінь стоїть», історичні «Чорна земля ізорана», аркан чи весільний танець Романа і Аннички, гру Петра Дзвоняра на цимбалах чи Фабіана на скрипці, політ на коні, інтонаційні барви гуцульської говірки Івана, духовний максималізм комісара Громова, життєвий досвід філософа Фабіана.

В його роботі звучання світу, мови, музики мало неабияке значення і мусило бути досконалим. Особливо хочеться підкреслити саме цей, маловідомий, але надзвичайний внесок у палітру українського кіно Івана Миколайчука. У титрах фільму Б. Івченка «Пропала грамота» його робота зазначена як «народну музику й співи дібрав», у «Вавилоні ХХ» – «музичне оформлення». За цими скромними рядками стоїть багатство народної музики, зокрема славнозвісний «Запорізький марш» (музика кобзаря Євгена Адамцевича, оркестрування Віктора Гуцала), що його вперше виконав Оркестр народних інструментів України під керівництвом Якова Орлова на сцені Київського театру опери та балету 12 квітня 1970 року. У титрах тієї ж «Пропалої грамоти» (1972 рік) не вказано ще один твір, що, окрім Гоголя, послужив літературною основою для сценарію – «Закоханий чорт» Олекси Стороженка, у якому дід-банду-

рист розповідає про любов Трутика (чорта) до Одарки (відьми). Окрасою фільму стало також звучання бандури Галини Менкуш, яка входить до сотні найвидатніших українців ХХ століття (на той час солістки Українського заслуженого академічного народного хору ім. Г. Верьовки). Повнозвучне звучання бандури було новаторським як за виконанням, так і застосуванням. Гурт автентичних троїстих музик – братів Чередників знайшов сам Іван Миколайчук (цікаво, що Солопій Чередник, їхній прадід, з яким Гоголь познайомився під час перебування у Личківці, став прототипом Черевика). А як не згадати про участь Миколайчука у створенні відомого на весь світ тріо «Золоті ключі»! За свідченням Валентини Ковальської саме в домі Івана та Марії Миколайчуків вони вперше зібралися разом. Під час роботи над фільмом Іван просив дівчат заспівати «Розпрягайте хлопці коні» інакше, по-жіночому протяжно.

Перефразовуючи Вольтера, можна сказати: «Якби Івана не було, його слід було б вигадати». Для України і для її мистецтва образи, створені Іваном Миколайчуком, є «життєвкою», що увібрала сутність духу нації та її ментальності. Цитатами з фільмів за його участю ми користуємося в повсякденному житті, а саме життя видатного актора стало прикладом незламного поступу до мети, як і життя Тараса Шевченка або Лесі Українки. Та все ж закарбована у 37 фільмах харизматична постать Івана залишається загадковою та до кінця не розгаданою. Передивляєшся фільми багато разів – і раптом бачиш нові і нові штрихи і грані його ролей. Глибокий погляд його очей надихає створювати нові й нові історії. А може, й небилиці. І про Івана також... У телепередачі «Чтобы помнили» Леоніда Філатова (19 розділ) Людмила Лемешева згадує розповідь Івана Миколайчука про те, що він з дитинства почав записувати пісні, оповідки та назбирав їх більше тисячі. Юрій Ілленко – що першопочатково «Білий птах з чорною ознакою» був величезною кількістю нарисів, типів, характерів не лише про сім'ю у вигляді щоденника.

Не можу пояснити, чому я, корінна киянка, поїхала по селах збирати пісні, чому жила більше двох тижнів в Космачі і вчилася у простого сільського гуцула Самокіщука Юрія Миколайовича грати на діатонічних цимбалах – і не просто грати, а може, й жити. Пісні лунають у моєму виконанні на концертах, фестивалях і дисках, у фільмах, де я працюю звукорежисером. Без цього я не змогла б написати дисертацію «Звук як компонент образної структури фільму» – на жаль, єдину в Україні на тему звуку у фільмах. Багато журналістів тепер питають у мене, що я з того маю

і чому я це роблю. Адже це багато праці. Знайомі і друзі дивуються: у тебе таке яскраве і різноманітне життя! А я відповідаю одним і другим: так, це і натхнення, і конкретизована життєва мета, і невичерпне джерело сил, мудрості, краси. У псалмі «По горам-горам сам Господь ходив і сади садив» згадано причини найбільших гріхів українців: вони утренью просипають, обідню прообідують, а вечірню прогулюють. Хоча і не будь-де, а по вишневих садах, по про-

холодних вечорах. Але маючи потужний стрижень свого ідеалу та шлях до його досягнення, людина працює не покладаючи рук і не зважаючи на перешкоди. Саме таким, на мою думку, був Іван Миколайчук.

1 Газета «Без цензури». Наталка Позняк-Хоменко, 22 серп. 2006.

2 З листа І.Миколайчука до Мірчо Мінтенка. Невідомі листи Івана Миколайчука // Кіно-Театр, 2006. — №3. — С. 22.

Василь Вітер

Про фільм «Іван Миколайчук. Тризна»

Кадр із фільму «Тризна».

Катріна Олексіївна Миколайчук, мати Івана Миколайчука, на поминальному обряді в Чорторії на 40-й день по смерті сина.

15 червня 1941 року народився геніальний актор, режисер, кінодраматург Іван Миколайчук.

А 3 серпня 1987 року відлетіла Іванова душа у кращі світи. Коли це сталося, йому йшов 47-й рік. Саме на 47-му році пішов з життя ще один великий українець – Тарас Шевченко.

Першою роллю, яку зіграв Миколайчук у професійному кіно, був саме Шевченко у фільмі «Сон» Володимира Денисенка.

У нашого Кобзаря є поема, яка називається «Тризна». У ній ідеться про те, як Учитель в «урочний день» чекає на своїх друзів-учнів, які мають зібратися на учту. А учні все не приходять... Під впливом цієї поеми у нас виникла ідея назвати фільм про Івана Миколайчука «Тризна». Фільм знімався через два роки після того, як Івана не стало.

Я не був близько знайомий з Іваном Миколайчуком. Час від часу, зустрічаючись у коридорах студії «Укртелефільм», де він знімався у 80-ті роки, ми віталися. Я вітався, тому що не міг не знати Миколайчука. Він, очевидно, тому, що був просто чемною людиною.

Отже, вивчення життя героя нашого документального фільму стало головним для нашої знімальної групи.

А починалося все так. Десь через рік по смерті Івана на студії «Укртелефільм» з'явився сценарій одеського сценариста Олекси Шеренгового про Миколайчука. Сценарій був хороший, поетичний, але за ним можна було зняти хіба що ігровий фільм. Ми все-таки взялися знімати документальне кіно. Почали з вивчення документів, кадротеки. Передивилися все, що було знято про Івана, і, звісно, ті фільми, в яких знімався сам Іван. У кіно Іван зіграв 37 ролей. Як режисер зняв два фільми.

І тут ми зіткнулися з такими фактами, які вперше примусили мене замислитися над долею українського кінематографа й української культури загалом. Виявляється, майже всі оригінали і вихідні матеріали фільмів, що знімалися в Україні, перебувають у Росії. Так було заведено в Радянському Союзі. Матеріали ігрових фільмів – у кіносховищі в Бєлих Столбах, а документалістика – в Красногорську. Обидва кіноархіви розташовані в Підмосков'ї. Чому вони зберігаються там, і чому досі – це питання. І ми їздили в Бєліє Столби відібрати епізоди для фільму про Івана із тих фільмів, у яких він знімався.

Розповім один випадок. У цьому кіносховищі ми замо-